

השמים כסאי והארץ הדום רגלי

כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: (ישעיהו סו א).¹

בראשית רבה א טו – ארץ תחילה או שמים תחילה

בית שמאי אומרים: השמים נבראו תחילה ואח"כ נבראת הארץ. ובית הלל אומרים: הארץ נבראת תחילה ואח"כ השמים. אלו מביאין טעם לדבריהם ואלו מביאין טעם לדבריהם. על דעתם של בית שמאי שהם אומרים: השמים נבראו תחילה ואח"כ הארץ, משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה אפפוּדִין שלו. כך אמר הקב"ה: "השמים כסאי והארץ הדום רגלי" (ישעיהו סו א). ועל דעתם של בית הלל שהם אומרים: הארץ נבראת תחילה ואח"כ השמים, משל למלך שבנה פלטין משבנה את התחתונים, אח"כ בנה את העליונים. כך: "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים" (בראשית ב ד).²

ברכות דף נט עמוד א – בשעת צערה של השכינה

בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול, וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו ... רב קטינא אמר: סופק כפיו ... רבי נתן אומר: אנחה מתאנח ... רבן אמרי: בועט ברקיע ... רב אחא בר יעקב אמר: דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד, שנאמר: "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי".³

שמות רבה פרשה לא סימן יג – מבט אל העניים ונכי הרוח

"אם כסף תלוה את עמי את העני עמך", - לא עמך הוא העני, אלא עמי הוא. וכן אמר דוד: "כי אתה עם עני תושיע" (תהלים יח כח) - אין מידותיו של הקב"ה כמידת בשר ודם. מידת בשר ודם - מי שהוא עשיר ויש לו קרוב עני, אינו מודה בו. רואה קרובו נטמן מפניו, שהוא מתבייש להשיח עמו, לפי שהוא עני. וכן שלמה אומר: "כל אחי רש שנאוהו" (משלי יט ז), ואומר: "גם לרעהו ישנא רש" (משלי יד כ), וכן איוב אמר: "חדלו קרובי ומיודעי שכחוני" (איוב יט יד). ואם היה עשיר, הכל נדבקים בו ואוהבים אותו, שנאמר: "ואוהבי עשיר רבים" (שם). אבל הקב"ה אינו כן. מי הם עמו? העניים. רואה לעני ונדבק בו. רצונך לידע, ראה מה כתוב: "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי". מה כתוב אחריו? "ואל זה אביט אל עני ונכה רוח".⁴

¹ עוד ממשיך שם הנביא ואומר: "ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחדר על דבר" ומסיים את הפרק ואת נבואת ישעיהו בכלל בפסוק: "ויהי מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה'". ובשל כך נבחר פרק זה להפטר שבת ראש חודש אשר חלה כפעמיים עד שלוש לשנה (לשאול את הילדים מדוע).

² לצד הנימוק ההגיוני (הטעם, המשל) מביא כל צד גם פסוק לחיזוק שיטתו. אך בעוד שבית הלל מביאים פסוק מספר בראשית, ממעשה הבריאה, בית שמאי מביאים את הפסוק שלנו מספר ישעיהו. והלוא יכלו להביא את הפסוק הראשון בתורה "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ"? אפשר שזה משום שהפסוק בישעיהו לא רק מציין את סדר הבריאה, מה קדם למה, אלא גם את רוח הדברים. השמים הם העיקר - הם הכסא, בעוד שהארץ היא רק שרפרף, דרגש, הדום, אפופדין. וזה תואם את השקפת העולם האליטיסטית של בית שמאי שהיו חריפים ולמדנים גדולים יותר מבית הלל ("מחדדי טפי", "יבמות יד ע"א). בית הלל, לעומתם מדגישים את הארץ, את הארציות שיש בה צניעות ומעשיות ובעקבותיהם גם קולא בהלכה ("נוחים ועלובים ומקדימים דברי בית שמאי לדבריהם", עירובין יג ע"ב). וכבר הארכנו לדון בנושא [שמאי והלל - שמים וארץ](#) בפרשת בראשית.

³ ראו תשובות הגאונים החדשות - עמנואל (אופק) סימן קנז: "ורב אחא בר יעקב דאמר דוחה את רגליו תחת כסא הכבוד מן פירושו דקא מפרש ליה לקרא, דכתיב: כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי - אפשר גוף הוא שיושב על השמים כמי שיושב על כסא ורגליו על הארץ כשרפרף? אלא משל בעלמא הוא שכשם שהמלך גופו על הכסא שהוא יושב עליו ושרפרף מונח שאימתי שירצה פושט עליו את רגליו, כן השכינה שרויה בשמים ככסא שהגוף עליו והארץ אין מכילה אלא מעט ממנה כשרפרף שלא הוכן אלא לרגלים". ספרות המחשבה והאמונה של הראשונים מרחיקה כל דימוי והאנשה של האלהות (רמב"ם, מורה הנבוכים, חלק ראשון פרק ט; רס"ג, הנבחר באמונות ובדעות, המאמר השני סימן י ועוד). אבל המדרש אינו חושש מהגשמה ומשימוש בדימויים אנושיים ביותר: הקב"ה משמיע קול, הקב"ה סופק את כפיו, הקב"ה נאנח והדימוי הציורי מכולם: מקפל את רגליו מרוב צער ודוחקם מתחת לכסא עליו הוא יושב - מתחת לשמים שהם כסאו. האם (גם) לשם כך נוצרו השמים? כדי לקלוט ולאצור את הסבל והצער האנושי? (ותשים דמעותינו בנאדך להיות", תפילת יום הכיפורים). ראו דברינו בפרשת משפטים "ותחת רגלי [בלבנת הספיר](#)" - אותה לבנה בוחקת בשמים המסמלת את טוהר השכינה ועוצמתה ואשר נולדה מתוך לבנת הטיט של שעבוד מצרים: "היא והסל והמגרפה". והדברים נכונים כאז כן עתה, בתקופת "בין האבלים" של יום השואה ויום הזיכרון לחללי מערכות ישראל. אגב גם שם, בפרשת משפטים, "מתעמת" המדרש מול הראשונים שרואים בלבנת הספיר סמל למופשט ביותר ואנטי הגשמה. אך המדרש בשל, כל דרך של האנשה וכל דחיקת רגליים, כשרים להמחיש את השתתפות השכינה בצערם של ישראל. ראו דברינו [צערם של ישראל](#) ביום הזכרון לחללי מערכות ישראל.

⁴ ובמדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן ג: "כה אמר ה' השמים כסאי וגו' ואת כל אלה ידי עשתה וגו'. אמרו רבותינו בשם ר' אליעזר בן פדת: בשבעה מקומות אתה מוצא שהשואה הקב"ה עצמו עם לבבות הנמוכים. מנין? שנאמר: כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' (דברים י ז), ראה כמה גבורה וכמה שבח, ומה כתיב אחריו? עושה משפט יתום ואלמנה (שם יח). וכתיב: כי רם ה'

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה ד – סוף נבואת ישעיהו: איזה בית תבנו לי?

"השמים כסאי והארץ הדום רגלי" - בסוף נבואתו של ישעיה נתנבא הפסוק הזה. ואימתי נתנבא אותו? בימי מנשה. שכיון שהכניס מנשה את הצלם להיכל, התחיל מתנבא ישעיה לישראל ואמר להם: מה אתם מתגאים לי בבית הזה שבניתם לי?! העליונים והתחתונים אינם מחזיקים כבודי, והבית הזה שבניתם לי אני צריך?! איזה בית אשר תבנו לי?⁵

סנהדרין דף ז עמוד א – מצמצום חזרה להרחבה

ההוא דהוה קאמר ואזיל: כי רחמתין הוה עזיזא - אפותיא דספסירא שכיבן. השתא דלא עזיזא רחמתין - פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לן.⁶ אמר רב הונא: קראי כתיבי.⁷ מעיקרא כתיב: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת" (שמות כה כב)⁸ ותניא: ארון תשעה וכפורת טפח - הרי כאן עשרה. וכתב: "והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלישים אמה קומתו" (מלכים א ו ב). ולבסוף כתיב: "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי" (ישעיהו סו א).⁹

פירוש רד"ק על הפסוק – סיכום ספר ישעיהו

ענה חזר להוכיח בני דורו הרשעים והוכיחם על דברי הזבחים עם מעשים רעים כמו שהוכיחם בתחילת הספר גם כן "למה לי רוב זבחיכם וגו' ", אמר: "השמים כסאי". כלומר, וכי סבורים אתם שהבית שאתם מביאים שם הזבחים שאני שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף? - אין זה, כי הנה השמים כסאי והארץ הדום רגלי. כמו שאמר שלמה: "הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי". אלא אני לא צויתי על

ושפל יראה (תהלים קלח ו). וכתב: כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח (ישעיה נז טו). וכתב: כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ישעיהו סו א), וכתב: ואת כל אלה ידי עשתה וגו' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וגו' (שם ב). והשאר בספר תהלים. עד כאן דברי המדרש. ורש"י על פסוק ב בפרקנו אומר: "השמים והארץ ידי עשתה זאת אשר צימצמתי שכינתי בתוכם בהיותכם נשמעים לי, לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי". לפי שיטתו, ההבטה אל העני הולכת ביחד עם הצמצום - ההתמקדות בקטן, במזערי, במי שאינו חשוב לכאורה. אבל בהמשך נראה גישה הפוכה, שההבטה אל העני ואל האנושי באה דווקא בעקבות ההרחבה וביטול הצמצום.

⁵ ובאלהיו זוטא (איש שלום) פרשה ט: "בימי מנשה בן חזקיהו מלך יהודה שעמד ועשה צלם של ארבעה פנים והעמידו בהיכל, כדי שלא יתפלל אדם שם. עד שאמר לו הקב"ה לישעיהו: ישעיהו, לך אמור לו לאותו בשר ודם, כה אמר ה' צבאות: השמים כסאי והארץ הדום רגלי. ולא שמים בלבד, אלא וילון ורקיע ושחקים וזבול ומעון ומכון וערבות, ואני יושב למעלה מכולם. אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתך". אם זהו סוף נבואתו של ישעיהו, מה היא תחילתו? ראו נבואת ההקדשה בפרק ו: "בשנת מות המלך עזיזיהו וארצה את אדני ישב על פסא רם ונשא ושלוליו מלאים את ההיכל: שרפים עמדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתיים יכסה פניו ובשתיים יכסה רגליו ובשתיים יעופף: וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו: ויגעו אמות הספים מקול הקורא והבית ימלא עשן". כמה טרגי שישעיהו שרואה בתחילת נבואתו את הקב"ה יושב על כסא רם ונשא ושלוליו מלאים את ההיכל, צריך כעת להתנבא: "השמים כסאי" כתגובה להעמדת צלם בהיכל. היכל וכסא של מטה אשר ייעודם היה שיהיו מכוונים כנגד היכל וכסא של מעלה (מכילתא בשלח פרשה י, רש"י שמות טו ז). הוא ישעיהו שנענש על שהעז לומר על עם ישראל: "ובתוך עם טמא שפתים אני יושב" (שיר השירים רבה א א). אך עם כל הכאב, אולי אין "השמים כסאי והארץ הדום רגלי" בשורה רעה כל כך. אולי היא תקנה ופתרון?

⁶ תרגום עפ"י שטיינזלץ: "ההוא שהיה אומר והולך: כאשר אהבתנו הייתה עזה - על רוחב הסייף שכבנו. עכשיו שאין אהבתנו עזה - מיטה בת שישים אמות לא מספיקה לנו". והקרוב אליו במקרא הוא, אולי: "טוב פת חרבה ושלוחה בה מבית מלא זבחי ריב" (משלי יז א), או גם: "טוב ארחת ירק ואהבה שם משור אבוס וְשִׁנְאָה בור" (משלי טו ז).

⁷ קראי כתיבי - אפשר למצוא פסוקים לאמרה עממית זו. ראו בגמרא שם סדרה של אמירות עממיות שחכמים מצאו להם סמך בפסוקים. האם זה רק "תרגיל אינטלקטואלי", או שמא באמת חשוב היה להם להראות שהכל כבר כתוב בתורה: "ליכא מילתא דלא רמיזא באורייתא" (מה המקור? הרחבה של מאמר ר' יוחנן בגמרא תענית ט ע"א?).

⁸ וכהמשך הפסוק שם: "מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות". ראו דברינו [וישמע את הקול](#) בפרשת נשא.

⁹ שאלה מרכזית במדרש זה היא אם הוא אכן בא לדרוש ולפרש את הפסוק ולדון בנושא "התרחבות השכינה" או שהעיקר הוא האמרה העממית בה פתח והפסוק מובא רק כאסוציאציה ר"סמך מהמקרא". נראה שגם אם נניח כאפשרות השנייה, הדרשן פותח כאן נושא נכבד וסבוך שמרגע שהועלה, גם אם כאסוציאציה בלבד, שוב אי אפשר להתחמק ממנו. לכתחילה, צמצום השכינה הוא פלא גדול ובלתי מתקבל על הדעת: "ג' דברים שמע משה מן הקב"ה והרתיע לאחוריו. כיון שאמר לו ונתנו איש כופר נפשו אמר משה מי יוכל ליתן כופר נפשו ... וכן בשעה שאמר לו הקב"ה צו את בני ישראל את קרבני לחמי לאשי אמר משה מי יוכל להספיק לו קורבנות ... וכן בשעה שאמר לו הקב"ה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם אמר משה מי יוכל לעשות לו מקדש שישרה בתוכו: הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מלכים א ח כז) ואומר: הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג כד) ואומר: השמים כסאי והארץ הדום רגלי". (במדבר רבה יב ג) (ראו הפסוק "הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך" בנוסחתו במלכים א שם מול הנוסח בדברי הימים ב ו יח). ראו דברינו [האמנם ישב אלהים את האדם](#) בפרשת תרומה. אך מרגע שנבנו המשכן ובית המקדש ונוצר הצמצום, כל הרחבה של השכינה והסתלקותה כלפי מעלה ולצדדים היא עקב פחיתות הדורות וירידתם - הרחבה שאינה לשבח. כמו אותה אהבה אשר היא בתחילתה עזה וקעת היא פחותה. ראו גם עשר הירידות של השכינה לעולם וכנגדן עשר החזרות למעלה (הסתלקות השכינה) באבות דרבי נתן נוסח א פרק לד. ולפי זה "השמים כסאי והארץ הדום רגלי" הוא תוצאה של חוסר הצלחת צמצום השכינה וריכוזה ב"נקודה סינגולרית" שסופה היה העמדת צלם בהיכל. אבל בין המשכן שהיה בשנות הנודים במדבר ומקדש שלמה שהיה אחרי ההתנחלות בארץ, חלה הרחבה וקטן הצמצום, לפי דברי המדרש עצמו (כולל היתר במות יחיד בתקופות מסוימות, לכתחילה או בדיעבד). אז אולי זו באמת מגמת הדורות וכיוון ההיסטוריה האנושית - חוסר היכולת לעמוד בקדושה מרוכזת. קול המון במקום יחיד סגולה. מקדש מעט במקום "מבין שני הכרובים". דמוקרטיזציה במקום אליטיזם. התרחבות ופריצה לכל עבר. - לטוב ולרע.

הבית שאשכון אני בו ולא על הזבחים שאוכלם. לא צויתי אלא כדי שיכינו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבוא שם להתפלל ולהעלות עולות וזבחים לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולשרפם כדמות הדבר הנשרף על המזבח. אם כן, אם אתם עושים הרע ובאים לביתי וזבחים לפני, הפסדתם הכוונה ואין זה מצוותי ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההפך ואתם מכעיסים אותי.¹⁰

מסכת קידושין דף לא עמוד א – מקור כיסוי הראש

אמר ר' יצחק: כל העובר עבירה בסתר - כאילו דוחק רגלי שכינה, שנאמר: "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי".¹¹ אמר רבי יהושע בן לוי: אסור לאדם שיהלך ארבע אמות בקומה זקופה, שנאמר: "מלוא כל הארץ כבודו" (ישעיהו ו ג). רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש, אמר: שכינה למעלה מראשי.¹²

שבת שלום וחודש טוב

מחלקי המים

מים אחרונים 1: הפטרת שבת וראש חודש "השמים כסאי" גרמה לדיונים הלכתיים רבים במקרים בהם היא מתנגשת עם הפטרות אחרות, כגון אם היא חלה בראש חודש אדר (ארבע הפרשיות), בראש חודש אלול (שבעה הפטרות של נחמה), ראש חודש אב (שלושה דפורענות) בראש חודש ניסן, שבת חתן ועוד. וכן במקרים בהם ראש חודש חל בשבת וביום ראשון שאז אולי צריך להפטיר "מחר חודש". ראו אורח חיים סימן תכה.

מים אחרונים 2: חזרה לגמרא בסנהדרין ז ע"א לעיל בדבר האהבה העזה והאהבה שנחלשה, ראו הפיוט בפרשת שקלים המשבח את תקופת בית ראשון ומרמז אל הפסוק שלנו: "בכרמי מלון בין שני שדי, ארבע מאות ועשר הלינותי שדי. נח בשכנם ונם יש די, ובכס והדום לא נם שדי".

¹⁰ רש"י בפירושו לפסוק שלנו מסתפק בלשון קצרה: "השמים כסאי - איני צריך לבית המקדש שלכם". למה בדיוק כוונתו? הרי מעולם לא חשבנו שהקב"ה צריך את בית המקדש, הרי הכל מלכתחילה היה במסגרת הרעיון של הורדת השכינה לארץ ו-"למעשה ידך תכסוף" (דברינו בפרשת בהעלותך). אז מה יש כאן? תזכורת מחשבתית-פילוסופית-דתית כללית שהאלהות האינוסופית לא זקוקה לבית מעשה ידי אנוש? רד"ק, לעומתו, מדגיש שלאמירה "השמים כסאי" יש מובן רק בהקשר רחב יותר. לא רק של הפסוקים הסמוכים בפרק זה המסיים את ספר ישעיהו, אלא של הספר כולו, החל מראשיתו בו אומר הנביא: "למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' ונמשך לכל אורכו בתביעות המוסריות של הנביא מהעם. והדברים מתקשרים גם לדברי נביאים אחרים, כמו דבריו של ירמיהו (ז כב): "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח", או דבריו של עמוס (ה כה): "הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישאאל", שמואל א טו כב ועוד ועוד. לבית המקדש ולעבודת הקורבנות יש מטרה מסוימת. ואם היא אינה מתקיימת, אז באמת מוטב שהשכינה תחזור לכסאה ומכונה בשמים. ואולי גם תישאר בארץ "הדום רגלי" ותשכון במקדש המעט שניתן להקים בכל מקום ולעבוד בו את ה' בתפילה ובעבודת הלב, שהרי "מלוא כל הארץ כבודו", כפי שראינו ועוד נראה, "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך" (המקור לברכת כהנים בגבולין, כל שלושה שיושבים בדן או לומדים תורה) ו"לית אתר פנוי מיניה" (תיקוני זהר, תקונא שבע וחמישין).

¹¹ ראו מקבילה במסכת חגיגה דף טז עמוד א שם מובא רק החלק הראשון, דברי ר' יצחק: "דאמר רבי יצחק: כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה, שנאמר: כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי. איני? והאמר רבי אלעא הזקן: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו - ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורין ויתעטף שחורין ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא! - לא קשיא: הא - דמצי כייף ליה ליצריה, הא דלא מצי כייף ליצריה". גם אם מלוא כל הארץ כבודו ו"עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ" (זכריה ד י), עדיין צריך ליתן מקום גם לעוברי עבירה שלא יכולים להתגבר על יצרם ובלבד שלא יחללו שם שמים בפרהסיא (ראו דברינו בגדרי חילול השם בפרשת אמור) ולא יחטיאו אחרים. "יהי מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם ... תדעו, כשאדם עובר עבירה אומר: שלא יראני אדם" (ברכות כח ע"ב). אידיאל לחוד ומציאות אנושית לחוד.

¹² ראו דף קודם (קידושין ל ע"א) הסיפור על ר' יהושע בן לוי שמיהר לקחת ילד לבית המדרש ולא עטף את ראשו כראוי, עליו הרחבנו בדברינו [והודעתם לבניך ולבני בניך](#) בפרשת ואתחנן. הנה כי כן, החיבור של "מלוא כל הארץ כבודו" (ישעיהו פרק ו) עם "השמים כסאי והארץ הדום רגלי", נותן לנו פירוש חדש מרחיב של "הארץ", בעקבות השמים, שהיא היקום כולו. לא ארץ במשמעות של earth, אלא "ארץ" במשמעות של universe. כך מצאנו גם בישעיהו נד ה וזכריה ד יד. אם מקודם האדם היה צריך לחשוב על השכינה במונחי צמצום של "עשרים קרש בצפון ועשרים בדרום ושמונה במערב" (פסיקתא דרב כהנא ב), או אפילו מצומצם יותר "כמי סילון של אש מבין שני הכרובים" (במדבר רבה יד יט) ושהיא נמצאת במקום מסוים שצריך לעלות אליו לרגל ובו משרתים כהנים; כעת השכינה היא בכל מקום וצריך ללכת בכיסוי ראש וכל אדם הוא עובד ה'. את תו ההיכר המסמל יהודי דתי בימינו, לומדים מהשילוב של הפסוק "מלוא כל הארץ כבודו" שנאמר בתחילת נבואתו של ישעיהו ומהפסוק "השמים כסאי והארץ הדום רגלי" שנאמר בסופה. פרק ו מול פרק טו. נבואת ההקדשה מול נבואת סיום ופרידה. אולי בכך יש נחמה פורתא לנביא הנחמה הגדול - ישעיהו - אשר רואה בסוף נבואתו את העמדת הצלם בהיכל. אולי מעז יצא מתוק ומחולל צמצום השכינה יצא כיסוי הראש המסמל את ההכרה שהשכינה בכל מקום.